

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ KİTABXANALARDA ELEKTRON İNFÖRMASİYA XİDMƏTİNİN TƏTBİQİ

Müasir şəraitdə təbiətin və cəmiyyətin inkişaf qanunları ilə məlumatlanmağın ən mühüm vasitəsi müəliədir. Hər hansı bir tələbatla əlaqədar olaraq məlumat əldə etmək üçün münasib şəraiti olan kitabxana mühitinin vacibliyi qaçılmazdır.

Kitabxana – elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituttur (1).

Kitabxanaların əsas vəzifəsi olan oxuculara xidmətin səviyyəsindən kitabxananın cəmiyyətdəki imici və oxucu kontingentinin əhatə dairəsi asılıdır.

Kitabxana xidməti oxucu sorğusunun tam və dolğun ödənilməsi, müəliənin məzmununa, xarakterinə kitabxanaçıların pədaqoji cəhətdən müəxiləsi, planlı və sistemli müəliənin təşkili məsələləri bir çox cəhətdən fondun necə təşkilindən, onun kataloq-kartoteka sistemində necə əks olunmasından asılıdır (5, s.5).

Kitabxana xidməti abonement, qiraət zalı, kitabxanalararası və beynəlxalq abonement, bibliografiya, elmi-texniki informasiya, fərdi və kütləvi, yazılı və şifahi, stasionar və qeyri-stasionar, qiyabi, kompleks vasitələrlə təşkil edilir. Kitabxana xidmətinin vəzifəsi kitabxana sərvətlərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasından, onların əhali arasında geniş təbliğindən, bəşəri dəyərlərə yiyələnmək, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş yetişdirilməsinə fəal yardım etməkdən ibarətdir (1).

Yüksək peşəkarlığı ilə seçilən kitabxanalar oxucuların gündəlik müəliə sorğularını tam və dolğun ödəmək imkanına malik olduğundan kitabxanalarda oxuculara xidmət işini ən təcrübəli, savadlı və yüksək peşəkarlığı ilə seçilən kitabxanaçılara həvalə edirlər (5, s.140).

Hazırda oxucuların intellektual ehtiyacı ümumbəşəri problemlər üzrə baş verir. Bu baxımdan müasir kitabxanaçılar xidmət prosesini həm abonement, həm də qiraət salonlarının köməyi ilə həyata keçirərkən yalnız oxucuların konkret sorğularını ödəməklə kifayətlənməməli, həmçinin onları cəmiyyətdə baş verən yeniliklərlə maraqlanmağa istiqamətləndirməlidir.

Kitabxanalarımızın modernləşmə prosesinin sürətləndirilməsi, məlumat-baza bankının yaradılması, texniki resursların artırılması, beynəlxalq elektron

sisteminə keçid müasir şəraitdə ölkəmizin kitabxana xidməti sistemində oxuculara yeni xidmət növü – “informasiya xidməti” növünü yaratmışdır ki, məhz bu da kitabxana xidmətinin əsas mahiyyətini özündə birləşdirən, onların üzərində yüksələn, müasir tələblərə cavab verə bilən bir xidmət növüdür. İnformasiya xidməti formaca yeni bir xidmət növü kimi səslənsə də, başa düşülsə də, məzmunca “kitabxana xidmətinin” davamıdır.

İnformasiya xidməti oxucuların informasiya tələbatına tam cavab verə bilən müasir informasiya texnologiyasının tətbiqi və ondan istifadə əsasında internet vasitəsilə dünya müstəvisinə çıxan, elektron vasitələrin köməyi ilə oxucuların qarşısında böyük informasiya məkanı yaradan, bəşəri biliklər xəzinəsi, xəyali – virtual kitabxanaların köməyi ilə oxucuların malına çevirə bilən xidmət növüdür. İnformasiya xidməti oxucuların informasiya tələbatını ödəməyə yönəlmiş fəaliyyət sahəsidir (3, s.70 -71).

Müasir şəraitdə informasiya xidməti bir sıra oxucu qrupları ilə işdə ən üstün istiqamət hesab olunur. Bu sahədəki fəaliyyətin həcmi həm kəmiyyət baxımından, həm də ödənilən sorğuların mürəkkəbliyi baxımından daim genişlənir. Məlumatlandırmaq işi informasiya verməyin ən geniş yayılmış formalarından olub, kitabxanaçıdan yüksək peşə biliyi tələb edir (6, s.67).

Müasir şəraitdə dövlət kitabxanalarımızın oxucu xidmətinin müasir informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi sahəsində xeyli tədbirlər görür. Kitabxanaların internet şəbəkəsinə qoşulması, oxucular üçün ümumaçiq informasiya məkanının formalaşdırılması, xidmət prosesində elektron sənədləri və kataloqları, elektron poçtu, CD ROM və s. informasiya texnologiyasının tətbiqini təmin edən tədbirlər həyata keçirir. Kitabxanalarda xidmət işi ilə informatikanın qarşılıqlı elmi əlaqələrinin zənginləşməsinə şərait yaradılır.

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə kitabxanalarda biblioqrafik yazıların maşınla oxunan MARC formatına əsaslanan Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-İnformasiya Sistemlərinin yaradılması mümkün olmuşdur. Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-İnformasiya Sistemlərinin yaradılması kitabxanaçı əməyinin, xidmət prosesinin avtomatlaşdırılmasına, qısa zaman ərzində məlumatlanmağa, informasiyanın çoxcəhətli axtarışına, oxucu sorğusunun on-line yerinə yetirilməsinə, ədəbiyyatın oxucu tələbatına uyğun komplektləşdirilməsinə, kitabxana hesabatının, planlarının, statistikasının uçotunun aparılmasına elektron nəzarəti artırır. Kitabxanalarımız bu sahədə kompüterləşmə işini dünya kitabxanalarından tətbiq edilmiş Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-İnformasiya Sistemləri proqramlarından istifadə etməklə həyata keçirməyə çalışır. Sevindirici haldır ki, bu sahədə respublikamızın bir çox kitabxanaları uğurlar qazanmağa müvəffəq olmuşdur.

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə oxucu sorğularının ödənilməsi sahəsində həm ənənəvi, həm də elektron informasiya xidmətindən qarşılıqlı şəkildə istifadə edilir.

Müasir şəraitdə kitabxanalarda oxuculara yüksək xidmət təşkil etmək üçün sərf edilən vaxtı minimuma endirmək lazımdır. Ənənəvi kitabxanalarda oxucu ədəbiyyatı sifariş etmək üçün kataloq qarşısında xeyli vaxt sərf etməlidir. Ənənəvi kataloq ədəbiyyatın hərəkətini əks etdirmədiyindən, sifariş olunan ədəbiyyatın hər hansı bir nüsxəsi kitabxanada olmadıqda sərf olunan vaxtın hədəf getdiyi aşkar olur. Elektron kataloq isə oxuculara lazım olan ədəbiyyatın qısa müddətdə kitabxanada olması haqqında dəqiq məlumat əldə etməsini təmin edir. Elektron kataloq ədəbiyyat fondu haqqında ənənəvi kataloqlardan daha dolğun biblioqrafik məlumatla malik olduğundan oxucuya çoxelementli və çoxsəviyyəli axtarış imkanları təklif edir. Bunun nəticəsində ədəbiyyatın oxucuya çatmaq ehtimalı xeyli artır. Digər tərəfdən isə, oxucu elektron kataloq vasitəsilə uzaq məsafədən ədəbiyyat axtarır, sifariş verə bilər. Qeyri-məhdud sayda oxucu eyni vaxtda elektron kataloqda ədəbiyyatın biblioqrafik təsvirinin bütün əsas elementləri üzrə axtarış apara və ədəbiyyatın kitabxanada olan nüsxəsini sifariş edə bilər.

Müasir cəmiyyətdə kitabxanalarda yeni xidmət növü kimi elektron sənəd göndərişi yaradılmışdır. Bu xidmət növü vasitəsilə kitabxanalar tammətnli informasiya mübadiləsi edir, oxucular isə öz informasiya tələbatını uzaq məsafədən ödəyə bilərlər.

Elektron sənəd göndərişi ödənişli xidmət növüdür və kitabxanaya əlavə maliyyə vəsaitlərinin daxil olmasını təmin edir. Ödənişin miqdarı bazar münasibətləri ilə tənzimlənir və sifarişin xarakterindən, göndəriş növündən asılıdır.

Elektron sənəd göndərişi xidməti kitabxanalarda elektron xidmətin ilk forması olmaqla, müasir dövrdə ən yeni informasiya xidməti olan elektron kitabxanaların yaradılması üçün baza rolu oynamışdır (4, s. 109).

Sifarişçi kitabxanaya gəlmədən öz sifarişini kitabxananın elektron ünvanına göndərə bilər. 1 saat ərzində o, fondada həmin kitabın olub olmadığı haqqında cavab alır. Bu cür xidmət sistemi oxucuya operativ informasiya təqdim etmək və vaxta qənaət etmək üçün çox əlverişlidir. Belə metod Amerika avtomatlaşdırılmış sistemidir və dünyanın bir çox böyük kitabxanalarında tətbiq edilmişdir.

Müasir oxucular ən operativ informasiyanı əldə etmək üçün internetdən istifadəni əvəzsiz sayırlar. Belə oxucuların marağını elektron kitabxanalar daha çox təmin edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə kitabxanaların avtomatlaşdırılmış sistemlə işləməsi təcrübəsinin uğurları bizim ölkə kitabxanaları üçün də nümunəyə çevrilmişdir.

Elektron kitabxanalar informasiyalaşdırılmış cəmiyyət quruculuğunun sosial sifarişidir. Elektron kitabxanalar oxuculara informasiya xidmətinin kompüterləşdirilməsinin nəticəsi olub, ənənəvi kitabxanalara alternativ bir qurum deyil, yalnız bir xidmət növüdür.

Elektron kitabxanalar uzaq məsafədən oxuculara daha dolğun informasiya xidməti göstərərək, bu xidmətin zaman və məkandan asılılığına son qoyur. Ənənəvi kitabxanalarda informasiya xidməti yalnız kitabxananın iş saati müddətində və məhdud sayda oxuculara göstərildiyi halda, elektron kitabxanalar 24 saat müddətində fəaliyyət göstərir və dünyanın istənilən nöqtəsində yerləşən qeyri-məhdud sayda oxuculara eyni zamanda xidmət edir. Elektron kitabxanalar rahat və sərfəli xidmət növüdür. Müasir şəraitdə respublikamızın bəzi kitabxanalarında bu xidmətin təşkili qısa müddətə və az xərc sərf etməklə böyük informasiya ehtiyatlarının oxucuların istifadəsinə verilməsini və oxucu tələbatının operativ yerinə yetirilməsini təmin edir.

Elektron kitabxanalar müasir web texnologiyası əsasında fəaliyyət göstərir. Web texnologiya lokal və uzaqda yerləşmiş informasiya ehtiyatlarının inteqrasiyasını təmin edir. Axtarış və naviqasiya vasitələri onun mühüm elementidir. Məhz onun sayəsində müasir dövrdə oxucular kitabxanaların informasiya ehtiyatlarından istifadə edir. Axtarış aparatı oxucu sorğusu əsasında informasiya ehtiyatının metaverilənlər bazasında axtarış aparacağı təmin edən xüsusi moduldan ibarətdir. Naviqasiya elementləri isə konkret sənədə və ya sənədin konkret hissələrinə istinadı təmin edən hiperistinad siyahısından ibarətdir.

Elektron kitabxanadan istifadə çox asandır. Elektron kitabxana ehtiyatlarından istifadə internet şəbəkəsi vasitəsilə, xüsusi proqramlar – brauzer və FTP Klient proqramları ilə, müvafiq olaraq http və ftp protokolları əsasında təmin olunur. Kitabxanadan istifadə etmək üçün oxucudan internetə qoşulmuş kompüter və internetin www, FTP xidmətindən istifadə vərdişi tələb edir (4, s.174).

Beləliklə, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə oxucu sorğularının tam və dolğun ödənilməsi üçün mövcud kitabxanaların qarşısında çox mühüm tələblər durur. Kitabxanaçıların oxuculara xidməti ilə əlaqədar olaraq yeni funksiyaları müasir tələblər səviyyəsində yerinə yetirmək əsas tələblərdən biridir (2, s.69).

Yekun demək olar ki, kitabxanalarda oxuculara xidmət sistemi qədim dövrlərdən kitabxanalarda meydana gəlmiş, tarixən formalaşmış, inkişaf etmiş, təkmilləşmişdir. Zaman keçdikcə müasir informasiya texnologiyası ilə silahlanmış, informasiya cəmiyyətinin tələblərinə müvafiq yenidən qurulmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. *“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 29 dekabr 1998- ci il.*

2. *Xələfov A.A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri (müləhizələr, təkliflər və proqnozlar. – B., 2006. – 106 s.*

3. *Xələfov A.A. İnformasiya xidməti / Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində (ikidilli Azərbaycan – Rusiya layihəsi). – B., 2006. – S.64 -74.*

4. Xələfov A.A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslük / A. Xələfov, A. Qurbanov. – B., 2007. – 199 s.

5. Rzayev S. M. Kitabxana xidməti. – B., 2009

6. Rzayev S. M. Kitabxana etikası və kitabxanaçı – oxucu münasibətləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – B.: 2008. - № 2 (23). – S.63-67.

7. Quliyev O. Müasir informasiyalaşdırma cəmiyyətində elektron kataloqun tətbiqinin əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – B.: 2008. - № 2 (23). – S.119-123.

C. САЛАМЛЫ

**В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ О ВНЕДРЕНИИ ЭЛЕКТРОННЫХ
ИНФОРМАЦИОННЫХ ОБСЛУЖИВАНИЙ
В БИБЛИОТЕКАХ**

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассказывается о внедряемых новых электронных информационных обслуживаниях в современных условиях в системе библиотечного обслуживания. А также рассказывается о роли и важном значении для библиотек электронных каталогов, электронных библиотек, об обмене электронной документацией.

S. SALAMLI

**İN MODERN CONDITIONS ABOUT İNTRODUCTION OF
ELECTRONİC İNFORMATION SERVICES
İN LIBRARİES**

SUMMARY

In this article it is told about introduced new electronic information services in modern conditions in system of library service. And also it is told about a role and great value for libraries electronic catalogues, electronic libraries, about an exchange of the electronic documentation.